

Література

1. Авраамов Арс. Синтетическая музыка / Арсений Авраамов // Советская музыка. – 1939. – № 8 // Термен-центр : центр электроакустической музыки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://theremin.ru/archive/avr synth.htm>
2. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
3. Бодрийяр Ж. Система вещей / Жан Бодрийяр. – М. : Рудомино, 1999. – 224 с.
4. Дебрэ Р. Введение в медиологию / Режи Дебрэ. – М. : Практикс, 2010. – 368 с.
5. Композиторы о современной композиции : хрестоматия / сост. Т. С. Кюрегян, В. С. Ценова. – М. : Научно-издательский центр "Московская консерватория", 2009. – 356 с.
6. Гульд Г. Избранное : в 2 кн. – Кн. II. / Гленн Гульд. – М. : Издательский дом "Классика-XXI", 2006. – 216 с.

References

1. Avraamov Ars. Sinteticheskaya muzyika / Arseniy Avraamov // Sovetskaya muzyika. – 1939. – № 8. // Termen-tsentr : tsentr elektroakusticheskoy muzyiki [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupu : <http://theremin.ru/archive/avr synth.htm>
2. Bodriyyar Zh. Simvolicheskii obmen i smert / Zhan Bodriyyar. – M. : Dobrosvet, 2000. – 387 s.
3. Bodriyyar Zh. Sistema veschey / Zhan Bodriyyar. – M. : Rudomino, 1999. – 224 s.
4. Debre R. Vvedenie v mediologiyu / Rezhi Debre. – M. : Praxis, 2010. – 368 s.
5. Kompozitoryi o sovremennoy kompozitsii : hrestomatiya / sost. T. S. Kyuregyan, V. S. Tsenova. – M. : Nauchno-izdatelskiy tsentr "Moskovskaya konservatoriya", 2009. – 356 s., not.
6. Guld G. Izbrannoe : v 2 kn. – Kn. II. / Glenn Guld. – M. : Izdatelskiy dom "Klassika-XXI", 2006. – 216 s.

УДК 75.01+78.01(477):39(477)

*Мезіна Світлана Сергіївна,
аспірантка Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв
e-mail: svitmez18@yandex.ua*

НАЦІОНАЛЬНА ТРАДИЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ АВАНГАРДІ 1960-х РОКІВ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Автор статті акцентує увагу на актуальності звернення до проблеми національної традиції у творчості українських авангардистів 1960-х років – так званого покоління шістдесятників. Своєю метою представники мистецького руху "шістдесятництва" вбачали поєднання західноєвропейських та національних традицій, винесення українського мистецтва на світову художню арену. У якості основного завдання для дослідників автор вбачає доведення тези про те, що національна традиція у творчості молодшої інтелігенції 60-х років минулого століття має історичні витоки і сягає корінням не лише періоду "Розстріляного відродження", але й часів українського бароко.

Ключові слова: національна традиція, шістдесятники, авангард, "Розстріляне відродження", бароко

Мезина Светлана Сергеевна, аспирантка Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Национальная традиция в украинском авангарде 1960-х годов: к постановке проблемы

Автор статьи акцентирует внимание на актуальности обращения к проблеме национальной традиции в творчестве украинских авангардистов 1960-х годов – так называемого поколения шестидесятников. Свою цель представители художественного движения "шестидесятников" видели в сочетании западноевропейских и национальных традиций, выход украинского искусства на мировую художественную арену. В качестве основной задачи для исследователей автор усматривает доказательство тезиса о том, что национальная традиция в творчестве молодой интеллигенции 60-х годов прошлого века имеет исторические истоки и уходит корнями не только в период "Расстрелянного возрождения", но и во эпоху украинского барокко.

Ключевые слова: национальная традиция, шестидесятники, авангард "Расстрелянное возрождения", барокко

Mezina Svitlana, Postgraduate student, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

National Tradition in the Ukrainian Avant-garde of the 1960-s: to Statement of the Problem

The author of the article specificates the topicality of facing the problem of the national tradition in the creative works of Ukrainian avant-garde artists of the 1960-s – the so-called generation of the men of the sixties. The representatives of the art movement of the 60-s saw their aim in combining West-European and national traditions, in the appearance of the Ukrainian art on the world artistic arena. The author sees the main task for the researchers in proving the thesis that the national tradition in the creative works of the young intellectuals of the 60-s in the last century springs not only from the period of "Executed renaissance", but also from the Ukrainian baroque epoch.

Key words: national tradition, the men of the sixties, avant-garde, "Executed renaissance", baroque.

Традиція – це перетин повторюваностей.

Юрій Лотман

Радянська ідеологія, спрямована на позбавлення української нації її самобутності, заборону мистецьких творів, пов'язаних зі сторінками боротьби за національну незалежність, виступила одним із чинників, що сприяли народженню на початку 60-х років ХХ століття молодого покоління – так званих шістдесятників. Своєрідною моральною опозицією тоталітарному режиму став культурницький рух молодого інтелігенції, яка виступала проти русифікації, ущемлення демократії, прав людини, недотримання існуючої Конституції, за свободу в питаннях художньої творчості.

На сучасному етапі, особливо після подій на Майдані Незалежності під час Помаранчевої революції (2004 р.) та Революції гідності (2013 р.), патріотизм українців сягає високого рівня, що й визначає, зокрема, актуальність розробки проблеми національної традиції в українському мистецтві. Зокрема, відзначається підвище-

ний інтерес до художньо-естетичних феноменів, що визначають український народ як націю – до його ментальності, самобутності, місця у світовому просторі.

Саме сучасними процесами, на наш погляд, зумовлена й актуальність досліджень, присвячених вивченню процесів формування та розвитку національних культурних традицій в історичному аспекті. Серед мистецьких поколінь, які особливо небайдуже переживали придушення гідності свого народу та відроджували національний дух – українське "шістдесятництво", що здійснило мистецький "вибух" і, перетворившись на дисидентський рух, сприяло отриманню Україною незалежності.

Історіографія означеної теми складається насамперед із публікацій (зокрема, листів та спогадів) самих шістдесятників, які дають можливість відчувати епоху, глибше зрозуміти це бунтівне покоління (М. Коцюбинська, Є. Сверстюк, І. Світличний, Л. Танюк та ін.). Історики, літературознавці, мистецтвознавці, культурологи присвятили значну кількість наукових праць ідейним засадам та безпосередньо художній творчості молодого інтелігенції 1960-х років. Проте питання національної традиції в українському авангарді (зокрема, 1960-х) не набуло належного наукового висвітлення. Тією або іншою мірою даної проблематики торкаються у своїх працях О. Кравчук ("Авангард "Великої Традиції" як вияв інтелектуальних шукань українських митців початку ХХ століття" [8]), М. Ільницький ("Літературні традиції поезії "поза традиції" [6]), О. Городецька ("Українська музика 60-х років ХХ століття у контексті цілісності епохи" [3]), деякі інші дослідники.

Мета даної статті полягає у визначенні основних аспектів дослідження проблеми відродження національної традиції у творчості представників українського "шістдесятництва".

Першочерговою у вирішенні даної проблеми постає, на наш погляд, необхідність визначення чіткої дослідницької позиції щодо поняття традиції, яке на даний момент характеризується багатовекторністю та певною мірою розпливчастістю.

Катерина Стеценко, вивчаючи проблему традиції в літературі ХХ століття, стверджує, що будь-який витвір мистецтва, художній напрям є одночасно феноменом реальності та частиною культурного спектру, накопиченого людським досвідом, а також характеризується належністю до сучасного етапу цивілізації, індивідуальною своєрідністю і співвіднесенням із попередніми епохами: "Поняття традиції є історичним, відносним, рухливим, легко переходить з одного явища на інше, може звужуватися і розширюватися. Існують стабільні, усталені, загальноприйняті традиції <...>; є другорядні, локальні <...> традиції" [13, 47]. Віра Вовк визначає традицію як "хребет нашого життя, мислення, творення", основу "загальноохоплюючого світогляду, що притаманний усім великим культурам" [1, 94].

Оксана Городецька акцентує увагу на тому, що "кожний сповідує свою традицію як зразок вічного, істинного артефакту культури, сприйнятого людством у спадок і довічне користування, переінтерпретування, переосмислення" [3, 79]. Поняття традиції у 60-х роках ХХ століття, на думку дослідниці, змінює свій семантичний вектор: "Раніше воно було спрямоване у минуле і базувалося на статичній імітації стильових ознак ХІХ століття, яке, згідно із популярною теорією, вважалося "золотим віком" мистецтва. Тепер традиція набуває динамі-

чного характеру оновлення, перетворення всього минулого мистецького досвіду, починаючи від артефактів первісного мистецтва і закінчуючи найновішими експериментами західноєвропейського авангарду" [там само, 65].

Саме динаміці оновлення (у даному випадку української симфонії 70–80-х років) присвятила своє дослідження Олена Зінькевич [4]. Спираючись на концептуальні праці Е. Баллера, Р. Бутакова, А. Бушміна, Ю. Лотмана, Ю. Тинянова, І. Ляшенка, інших вчених, дослідниця аналізує історичні співвідношення традиції і новаторства, вибудовує концепцію спадкоємності як складної динамічної системи у мистецтві. Авторка констатує, що механізм спадкоємності (сам процес творчого засвоєння успадкованого) теоретично майже не розроблений, і визначає канали спадкоємності, її генетичні, типологічні та контактні зв'язки. "У будь-якому з видів зв'язків діє вся розгалужена система національної традиції", – стверджує вчена [4, 8]. Концепція О. Зінькевич може слугувати фундаментальною методологічною базою досліджень, пов'язаних з відповідною проблематикою.

Будучи передвісником української Незалежності, молода інтелігенція 60-х років минулого століття відроджувала українську національну традицію, що має глибокі історичні коріння. Специфіка втілення національного на українському ґрунті полягає у "хвилеподібності" процесу становлення, утвердження та відродження національної традиції у творчості вітчизняних митців: у даному ракурсі особливо показовими є доба українського бароко, період "Розстріляного відродження", українське "шістдесятництво". Можливо, саме така "уривчастість" сприяє більш яскравому прояву, виявленню могутніх осередків, названих "золотими нитками історії" [12, 40].

Активно вивчаючи творчість європейських митців, шістдесятники прагнули культурного зв'язку із Заходом, єдиним шляхом до якого була репрезентація власного, національного художнього доробку на світовому рівні. Таке прагнення бере початок у діяльності представників "Розстріляного відродження" – духовно-культурного та літературно-мистецького покоління 1920–30-х років в Україні, що зазнало нищівної поразки від тоталітарного режиму. Створивши високохудожні твори у різних галузях мистецтва (література, живопис, музика, театр, кінематограф), митці 20–30-х років значно збагатили українське мистецтво, сприяли урізноманітненню його жанрів та напрямів, проникненню національної ідеї у сферу художньої культури.

Тенденції, що спостерігаються у діяльності та творчості митців "Розстріляного відродження", набули нового розвитку у шістдесятників. Насамперед це яскравий розквіт вітчизняної літератури, виразне звучання національні ідеї (що вирізняло літературний авангард першої хвилі – твори Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Богдана Лепкого, Миколи Хвильового, Миколи Куліша та ін.). Як і попередниками з "Розстріляного відродження", молоді інтелігенцією 1960-х створювались літературні та мистецькі угруповання, відстоювалась активна громадянська позиція, видавалися "програмні" збірники; з'являлися публікації у газетах, журналах, що відображали національні, політичні та соціальні погляди.

Визначальний вплив на творчість митців 1960-х років здійснив Михайло Бойчук – засновник вітчизняної школи монументального мистецтва ("школа бойчукістів"), один із найяскравіших представників "Розстріляного відроджен-

ня", у творчості якого ідея відтворення національного в мистецтві знайшла переконливе втілення. Ольга Кравчук вказує, що художник "ретельно перебирав і накопичував попередній досвід, вважаючи, що всяке значне мистецьке досягнення можливе лише на основі здобутків минулого – як своєрідний синтез зробленого попередніми поколіннями" [8, 216]. В основу розвитку художньої творчості представники школи бойчукістів заклали синтез національних та світових традицій (візантійського та італійського проторенесансного монументального живопису, давньоукраїнського іконопису).

Одним із перших центрів по відновленню українських національних традицій 1920-х – 1930-х років став створений у Києві 1960-го року Клуб творчої молоді. Відомий режисер Лесь Танюк стверджує: "На мою думку, Клуб Творчої Молоді й народився як необхідність перестати жити урізаним життям, як спроба об'єднати молодих, і в першу чергу молоді творчої, з різних спілок і різних напрямків, – проти закостенілості старих, які були втіленням системи. То була ідея українського самовираження..." [14, 13]. Учасники Клубу розпочали діяльність з постановки замовчуваних театральних п'єс, відродження різдвяних вертепів, організації мистецьких гуртків, секцій та вечорів (традиція, започаткована представниками "Розстріляного відродження"). Відчувши "потепління" політичної атмосфери за часів хрущовської "відлиги", вони наполегливо працювали над захистом української мови, популяризацією здобутків національної літератури і мистецтва, вивченням і пропагандою вітчизняної історії, виступали за захист свободи художньої творчості та проти "духу" соціалістичного реалізму [9].

Молоді митці-шістдесятники рухались у своїх творчих пошуках у напрямку європейського авангарду, в той же час оновлюючи художні принципи та засоби у межах відповідності українській демократичній традиції звернення до народу, – і цим довели важливість національно-самобутнього українського мистецтва, орієнтованого на Європу.

По суті, тенденція орієнтації на західноєвропейське мистецтво та його традиції сягає корінням культури українського бароко, яка також вбачається впливовим на творчість шістдесятників чинником. У XVII–XVIII століттях серед усіх видів мистецтва в Україні найвищого розквіту досягла архітектура, пам'ятки якої своєю величчю та загадковістю вражають і нині. Серед них: Миколаївський собор в Ніжині, Троїцька церква в Чернігові, Успенський собор Києво-Печерської лаври, Георгіївська церква Видубицького монастиря в Києві та ін.

Традиції, закладені в козацьку добу, через наявність якостей, які не імпонували ідеологам наступних поколінь, довгий час критикували і не приймали: "Йому (бароко. – С.М.) судилося розмовляти з майбутніми поколіннями і, зокрема, з нами, людьми кінця XX століття, через голови глухих до його мудрості спадкоємців" [10, 7]. Поняття козацтва, як правило, асоціюється із зовнішньою декоративністю уявлення про національне: шаровари, оселедець, вишиті рушники, шаблі як уособлення хоробрості та героїзму... Але справжні, "внутрішні" ознаки козацького духу, що знайшли відображення у мистецтві, проявляються в орієнтації на гуманістичні ідеї Ренесансу та духовні ідеали Просвітництва.

Підносячи дух української нації після пережитих сталінських діянь, шістдесятники поглиблюються у сутнісні якості козацької ментальності, що сформувалася

під впливом православного віросповідання (духовність, чуттєвість, гуманізм, ліризм та ін.). Саме ці індивідуальні, особистісні якості знайшли прояв у всіх видах мистецтва 60-х років ХХ століття, коли у творчості передової інтелігенції відбувалося відродження й переосмислення кращих традицій золотого доби української культури на основі синтезу європейської та національної барокової традиції.

Активно проявляють себе у відродженні національних традицій українські поети-шістдесятники (М. Вінграновський, Є. Гуцало, І. Драч, Л. Костенко, В. Симоненко, В. Шевчук та ін.). Продовжуючи творити переважно у реалістичній манері, митці продукують нові художні образи та відповідні засоби виразності, використовуючи усталені фольклорні традиції. Розвиваючи засновану поетами попередніх поколінь мовну традицію національної поезії, шістдесятники відображають нові реалії життя. Основним змістом їх творів є палка любов до України, вболівання за долю народу, оспівування людських почуттів, природи та рідного краю ("Україні", "Україно, п'ю твої зіниці" В. Симоненка, "Мандрівки серця" Л. Костенко, "Соняшник" І. Драча та ін.). Головною тенденцією у вітчизняній драматургії стає потяг до сучасної тематики.

Давня традиція українського народного живопису також набула своєрідного перетворення у професійному мистецтві, що проявилось у використанні яскравої символіки, різноманітних художніх засобів та технік вітражу, мозаїки, фрескового живопису, кольорового скла та інших нових матеріалів.

Поряд із висвітленням героїзму і патріотизму народу відбувалося освоєння сучасної тематики (основа якої – людина, її настрої, почуття, переживання), оспівувалося розмаїття української природи. Найважливішою рисою українського мистецтва другої половини ХХ століття став розвиток різних культурних ареалів. Це позначилося на жанрі пейзажу, конкретному баченні художниками розмаїття української природи. Визначальними рисами творчості Т. Голембієвської, Н. Муравської, Т. Яблонської є поетичність, прозорість, народність, багатство засобів виразності. Регіональні особливості пейзажу розкриті у творах Ф. Захарова (Крим), А. Кашшая (Закарпаття), Ф. Манайла (Буковина).

Лариса Гонтова стверджує, що в 60-ті роки яскравого втілення набув неофольклорний напрям, чітко виражений у зображенні побуту. Народний дух, народний образ зливався з уявленням про духовну силу, свіжість почуттів. Декоративність, опуклість першого плану – все це є характерним для творів неофольклорного напрямку [2, 30].

У кінематографі шістдесятники (С. Параджанов, Л. Осика, Ю. Ілленко) відроджували засноване О. Довженком українське поетичне кіно – один із найпотужніших напрямів відновлення національного духу й української самосвідомості. Галина Погребняк, визначаючи поетичне кіно як базову модель українського авторського кінематографа, стверджує, що "представники української моделі авторського кіно, освоюючи національну культуру, традиції, звичаї свого народу, прагнули представити таку систему художніх образів, яка би давала можливість проникати в причини явищ, встановлювати їх взаємозв'язок, розкривати межі людських почуттів, переживань, характерів, ментальних відносин, чинити опір соціальній несправедливості" [11, 99].

Розвивався новий напрям імпресіоністичного кіномалювання реалій життя (за принципом "розкутої камери"), зі справжнім національним забарв-

ленням, високим поетичним духом, віртуозною режисерською технікою ("Тіні забутих предків" С. Параджанова, "Вечір на Івана Купала" Ю. Ілленка та ін.).

В музиці також відроджуються традиції українського авангарду, започаткованого Борисом Лятошинським та іншими вітчизняними "піонерами модернізму" у мистецтві звуків. Через встановлені ідеологічні норми, що прийшли на зміну сталінському тоталітаризму, багато хто з молодих талановитих композиторів-шістдесятників (так звані "київські авангардисти") спочатку здобули визнання не на батьківщині, а в європейських країнах (Л. Грабовський, В. Сильвестров та ін.). Характерною рисою їх творчості стало органічне поєднання фольклорного звучання з новими техніками композиції – додекафонією, серіальністю, пуантилізмом, алеаторикою. Переосмислення українського фольклору, звернення до стародавніх жанрів, вияв інтересу до людей, до духу народного спостерігаємо у творчості Л. Дичко, М. Скорика, І. Карабиця, В. Годзяцького, Л. Грабовського, В. Губи, В. Сильвестрова та ін. (докладніше див.: 5]).

Таким чином, у 60-х роках ХХ століття розпочався новий етап українського культурного відродження, позначеного опорою на національні традиції, витокami якої є, на наше переконання, епоха українського бароко та "Розстріляне відродження". Кращі представники покоління шістдесятників своєю творчістю та громадською діяльністю боролися за порятунок української нації, сприяли посиленню етнічної свідомості українців, відродженню їх духовності, культури та мови.

Таким чином, феномен українського авангарду 1960-х років – потужного інтелектуально-творчого руху, знакового явища у вітчизняній історії та культурі, – залишається об'єктом пильної уваги вчених, а проблема національної традиції в українському авангарді 1960-х років на сучасному етапі потребує глибокого наукового дослідження. У подальших перспективах, зокрема, вивчення щоденників, листів, записок, різноманітних авторських чернеток – усього обширу інформації, що зберігається в архівах та бібліотечних зібраннях і до тепер не донесена до широкого загалу. Предметний аналіз творчого доробку шістдесятників крізь призму проблеми традицій і новаторства допоможе більш широко й ґрунтовно дослідити це унікальне культурно-мистецьке явище, зокрема, визначити його роль у відтворенні національної традиції як каталізатора нової хвилі національного відродження.

Література

1. Вовк В. Україно, моя любове! / В. Вовк // Сучасність. – 1970. – № 10. – С. 94.
2. Гонтова Л. Українське мистецтво. II половина ХХ ст. / Лариса Гонтова. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 112 с.
3. Городецька О. В. Українська музика 60-х років ХХ століття у контексті цілісності епохи: дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 "Музичне мистецтво" / Оксана Валентинівна Городецька. – К., 2008. – 207 с.
4. Зинькевич Е. С. Динамика обновления: Украинская симфония на современном этапе в свете диалектики традиции и новаторства (1970-е–нач. 80-х годов) / Е. С. Зинькевич // К. : Музична Україна, 1986. – 184 с.
5. Зинькевич Е. Новая украинская музыка в системе национальной культуры / Елена Зинькевич // Collegium. – 1994. – № 1. – С. 143–148.
6. Ільницький М. Літературні традиції поезії "поза традиції" / М. Ільницький // Сучасність. – 1996. – №10. – С. 113–122.

7. Козаренко О. В. Українська національна музична мова: генеза та сучасні тенденції розвитку : дис. ... доктора мистецтвознавства: спец. 17.00.03 "Музичне мистецтво" / Олександр Володимирович Козаренко. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2001. – 398 с.
8. Кравчук О. Авангард "Великої Традиції" як вияв інтелектуальних шукань українських митців початку ХХ століття / О. Кравчук // Філософські пошуки. – Львів, 1998. – Людський інтелект: філософсько-методологічні дослідження. – С. 212–218.
9. Краснянська Н. Д. Значення руху шістдесятників у справі відродження державності України / Н. Д. Краснянська // Інтелігенція і влада : зб. наук. статей. – Одеса, 2006. – С. 88–96.
10. Макаров А. М. Світло українського бароко / А. М. Макаров. – К. : Мистецтво, 1994. – 228 с.
11. Погребняк Г. П. Поетичне кіно як базова модель українського авторського кінематографа / Г. П. Погребняк // Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології: збірник матеріалів Восьмої Міжн. наук.-творчої конф., м. Київ, 16 квітня 2015 р. – К. : НАКККіМ, 2015. – С. 98–101.
12. Сверстюк Є. На святі надій / Євген Сверстюк. – К. : Дніпро, 1999. – 589 с.
13. Стеценко Е. А. Концепция традиции в литературе ХХ века / Е. А. Стеценко // Художественные ориентиры зарубежной литературы ХХ века (традиция, авангард, примитив) / Редкол.: А. Б. Базилевский, и др. – М., 2002. – С. 47–82.
14. Танюк Л. С. Парастас: Іван Світличний, Алла Горська, Володимир Глухий, Мар'ян Крушельницький : художньо-публіцистичний твір / Лесь Танюк. – К. : Сфера, 1998. – 150 с.

References

1. Vovk V. Ukraino, moia liubove! / V. Vovk // Suchasnist. – 1970. – № 10. – S. 94.
2. Hontova L. Ukrainске mystetstvo. II polovyna XX st. / Larysa Hontova. – K. : Red. zahalnoped. haz., 2005. – 112 s.
3. Horodetska O. V. Ukrainська muzyka 60-kh rokiv XX stolittia u konteksti tsilisnosti epokhy: dys. ... kand. mystetstvoznnavstva: spets. 17.00.03 "Muzychne mystetstvo" / Oksana Valentynivna Horodetska. – K., 2008. – 207 s.
4. Zin'kevich E. S. Dinamika obnovleniia: Ukrainська simfoniia na sovremennom etape v svete dialektiki traditsii i novatorstva (1970-e–nach. 80-kh godov) / E. S. Zin'kevich. – K. : Muzychna Ukraina, 1986. – 184 s.
5. Zin'kevich E. Novaia ukrainskaia muzyka v sisteme natsional'noi kul'tury / Elena Zin'kevich // Collegium. – 1994. – № 1. – S. 143–148.
6. Ilnytskyi M. Literaturni tradytsii poezii "poza tradytsii" / M. Ilnytskyi // Suchasnist. – 1996. – №10. – S. 113–122.
7. Kozarenko O. V. Ukrainська natsionalna muzychna mova: geneza ta suchasni tendentsii rozvytku : dys. ... doktora mystetstvoznnavstva: spets. 17.00.03 "Muzychne mystetstvo" / Oleksandr Volodymyrovych Kozarenko. – K. : NMAU im. P. I. Chaikovskoho, 2001. – 398 s.
8. Kravchuk O. Avanhard "Velykoi Tradytsii" yak vyiv intelektualnykh shukan ukrainskykh myttsiv pochatku XX stolittia / O. Krachuk // Filosofski poshuky. – Lviv, 1998. – Liudskiy intelekt: filofsko-metodolohichni doslidzhennia. – S. 212–218.
9. Krasnianska N. D. Znachennia rukhu shistdesiatnykiv u spravi vidrozhennia derzhavnosti Ukrainy / N. D. Krasnianska // Intelihentsiia i vlada : zb. nauk. statei. – Odesa, 2006. – S. 88–96.
10. Makarov A. M. Svitlo ukrainskoho baroko / A. M. Makarov. – K. : Mystetstvo, 1994. – 228 s.
11. Pohrebniak H. P. Poetychne kino yak bazova model ukrainskoho avtorskoho kinematohrafa / H. P. Pohrebniak // Kulturno-mystetske seredovyshche: tvorchist ta tekhnolohii: zbirnyk materialiv Vosmoi Mizhn. nauk.-tvorchoi konf., m. Kyiv, 16 kvitnia 2015 r. – K. : NAKKКіМ, 2015. – S. 98–101.
12. Sverstiuk Ye. Na sviati nadii / Yevhen Sverstiuk. – K. : Dnipro, 1999. – 589 s.
13. Stetsenko E. A. Kontsepsiia traditsii v literature XX veka / E. A. Stetsenko // Khudozhestvennye orientiry zarubezhnoi literatury XX veka (traditsiia, avangard, primitiv) / Redkol.: A. B. Bazilevskii, i dr. – M., 2002. – S. 47–82.
14. Taniuk L. S. Parastas: Ivan Svitlychnyi, Alla Horska, Volodymyr Hlukhyi, Marian Krushelnytskyi : khudozhno-publitsystychnyi tvir / Les Taniuk. – K. : Sfera, 1998. – 150 s.